

Összefoglaló „A romák foglalkoztatása” című műhelybeszélgetésről¹

A mélyszegénységben élő, vidéki szegregátumok lakóinak gazdasági és munkaerő-piaci integrációja a jelenlegi és a jövőbeli foglalkoztatás egyik kulcskérdése. A sokféle, strukturális feltételeken és szocializáción keresztül újratermelő hátrány leküzdése olyan kihívás, amelyik a szociális, az oktatási, az egészségügyi, foglalkoztatási szakpolitika összehangolt irányítását, és szervezeteinek a helyi együttműködését igényli.

Mik az eddigi intézkedésekkel kapcsolatos helyi tapasztalatok, és mik azok az igények, amire az államigazgatásnak a felzárkóztató programok szervezése során reflektálnia szükséges? A műhelybeszélgetésen **Durst Judit**, az University College London kutatója, a mélyszegénységben élők körében, résztvevő megfigyelésen alapuló kutatásokat folytató antropológus, **Kovács Gábor**, szociológus a Máltai Gondoskodás Non-profit KFT ügyvezetője, a Szeretetszolgálat foglalkoztatási projektjeinek vezetője, illetve koordinátora, és **Bogdán László**, a Baranya megyei 411 fős Cserdi faluvezetője válaszoltak a hozzájuk intézett kérdésekre.

*

Az **antropológus szerint** a mélyszegénységben élők megélhetési stratégiája és munkaerő-piaci magatartása alkalmazkodik az élethelyzetükhöz, és lehetőségeikhez.

A példaként felhozott települések egyike egy határmenti elgettósodott falu, ahol mélyszegénységben és kilátástalanságban, a helyi hatalmasoknak (a kiterjedt kapcsolatokkal rendelkező polgármesternek és a helyi uzorásoknak) kitett kiszolgáltatottságban élnek az emberek. Az alacsony (maximum 8 osztályos) iskolai végzettség, a rossz tömegközlekedési viszonyok és a romákat érő munkaerő-piaci diszkrimináció mellett az eladósodottság az egyik akadálya a formális munkaerőpiacon való elhelyezkedésnek, hiszen az adósságtörlesztésre menő levonások után megmaradó jövedelem nagysága nem elég nagy ahhoz, hogy az elhelyezkedéssel járó költségeket és veszteségeket ellentételezze. A helyi válasz a megélhetés nehézségeire a közfoglalkoztatásban való részvétel, és annak a (nem faluból származó) roma polgármesternek az újraválasztása, aki annyi közfoglalkoztatási programot hoz a faluba, hogy mindenki tud dolgozni. Mert ahogy a választást megelőző napokban szinte mindenki egyhangúan megfogalmazta a falusi munkanélküliek közül, „mi arra szavazunk, aki munkát hoz nekünk”. Az antropológus tereptapasztalatai szerint a magyar településszerkezet olyan, hogy az aprófalvak életében meghatározó a helyi vezetés szerepe. „A mai magyar település vezetők nagyon nagy függetlenséget kaptak abban, hogy hogyan oldják meg ezekben a többségi társadalomról leváló falvakban a mélyszegénység problémáját, rettentő sok múlik a helyi vezetőkön.”

¹ A Belügyi Tudományos Tanács Közfoglalkoztatási Munkacsoportja és a BM Közfoglalkoztatási Statisztikai, Elemző és Monitoring Főosztálya 2017. június 21-én tartott rendezvényének több mint 30 fős hallgatóságát az államigazgatás különböző szervezeteinek a halmozottan hátrányos helyzetű, illetve roma emberek számára szervezett programokkal foglalkozó szakértői valamint a Munkacsoport tagjai képezték. A beszélgetést Bodnárné Boda Dorottya, a Közfoglalkoztatási Munkacsoport titkára moderálta.

A másik példája a „cigányfaluvál” gyakorlatilag szomszédos, sokat ünnepeelt település volt, ahol – részben a korábbi helyi vezetés politikájának köszönhetően - még a hetvenes években integrálódtak a helyi, úgynevezett „parasztcigányok” a helyi többségi társadalomba, és ezt az előnyös pozíciójukat a mai napig sikerült megőrizniük. A falu polgármesterének netwörkjén keresztül, e település „parasztcigányainak” sikerült az amúgy Szlovákiában is meglévő, romákkal szembeni munkaerő-piaci diszkrimináció ellenére, a helyi (nem roma polgármester ’kezességvállalása’ mellett), a közeli, határmenti szlovák településre ingázva, magánvállalkozásoknál rendszeres, bejelentett munkát találni. A közmunkát cigányprogramnak tartják, mindent elkövetnek, hogy elkerüljék.

A harmadik példa egy ipari múlttal rendelkező kisváros, ahonnan a szakmunkások (etnikai hovatartozástól függetlenül) általában Németországban dolgoznak, vendégmunkásként, kéthavonta néhány napra hazalátogatva családjukhoz. Ugyaninnen a képzetlen, de a mélyszegénységben élőknel jobb helyzetben lévő romák – a kiterjedt nagycsaládok rokoni kapcsolatait társadalmi tőkeként, a migráció során használható legfontosabb (kockázat-és költségcsökkentő valamint információt közvetítő erőforrásként használva - előbb Kanadába, később angliai ipari városokba migráltak, - olyan településekre, ahol még a szakképzetlen, angolul nem, vagy csak minimális szókinccsel beszélő bevándorlók számára is bőven akad munkalehetőség. Míg Kanadában a menekültként kivándorolt romák zöme építőipai segéd- illetve betanított munkákból, meg vasazásból él, addig Angliában jelenleg a többi kelet-európai bevándorlóval együtt gyárakban, alacsony státuszú munkakörökben dolgoznak. „Látszik tehát, hogy, néhány kivételtől eltekintve, a szegények általam kutatott csoportjai aktívan adaptálódnak az őket körülvevő társadalmi, gazdasági, globális körülményekhez, illetve innovatívan reagálnak a számukra is elérhető lehetőségek megnyílására. Még a hosszabb ideje szegénységben élő családok, egyének zöme is aktív szereplőjévé válhat a munkaerőpiacnak, ha hirtelen jön egy lehetőség, például egy elkötelezett helyi vezető (mint Cserdiben), aki megfelelő fejlesztési programokat hoz a faluba. Más esetben - éppen, egyéb itthoni megélhetési lehetőség hiányában - kialakul egy csoportnál a ’migrációs kultúra’ (az a meggyőződés, hogy az egyéni, családi boldogulás csakis és kizárólag külföldön vagy külföldi munkavállalással érhető el), és ennek nyomában kiépül egy ’migrációs ipar’ (pl. Taxi buszok, amelyek sofőrjei nem csak háztól házig viszik a külföldön dolgozókat, de gyakran munkaközvetítésben is szerepet vállalnak)”. A nagycsaládok ’erős kötéseinek’ a fény és az árnyoldalai is megmutatkoztak a példákban: a kutató által vizsgált, mélyszegénységben élő aprófalvakban még az iskolázottabb (szakmunkás végzettséget szerzett) fiatalok is a településen maradnak, és az erős rokoni kötődések mentén a korai családalapítást választják. A vizsgálatban szereplő kisvárosban pedig éppen - a külföldi munkavállalással szerzett megélhetést választó, migráló nagycsaládok esetében - a nagycsaládi netwörk válik a társadalmi és térbeli mobilitást elősegítő tőkévé: a rokoni szálak mentén szőtt kapcsolathálón keresztül jönnek-mennek a migrációt egyáltalán lehetővé tevő információk a kinti álláslehetőségekről, megélhetési körülményekről, a boldogulás különböző módjairól. Sokszor az anyagi segítség is innen származik.

Az antropológus által vázolt, mélyszegénységben élő szegregátumban élők problémái minden hasonló helyzetben lévő településen visszaköszönnek a **Szeretetszolgálat foglalkoztatási programjaiért felelős szociológus** szerint.

A kilátástalan helyzet fontos összetevője az állami feladatok és szolgáltatások alacsony színvonala, vagy hiátusa. Egyetértett abban is a két előadó, hogy a civil szervezetek ezeken a településeken csak ritkán lehetnek eredményesek, a Máltai Szeretetszolgálat is csak akkor indít programot, ha a település vezetői szívesen látják, vagy segítségül hívják.

A szegregátumok problémáira, - a telepes falvak mellett a hasonló problémákkal küszködő városi telepekre is gondolva, - a jelenléten alapuló lépésenkénti modellt dolgozták ki a karitatív szervezet munkatársai. Tarnabodi, Gyulaji, Kecskeméti és Pécsi helyszíneiken a helyszínhez, a helyi problémákhoz igazított programok csak azokban az esetekben irányultak direkt foglalkoztatásra, amikor úgy ítélték meg, hogy a helyi problémák megoldásában anélkül nem jutnak előre.

Tarnabodon, 12 évvel ezelőtt ingázással sem voltak elérhető munkahelyek, emiatt az első lépésben megoldandó feladatnak munkahelyek létesítését gondolták. Az akkori szabályozás lehetőségével élve egy nagyon kedvező, fenntartható tevékenységet folytató, máig önfenntartó üzemet létesítettek. A komplex fejlesztési program terepül szolgáló Tiszabő-Tiszabura térségben a kiterjedt közfoglalkoztatás mindenkinek munkát ad, az ebből való továbblépésre azonban csak akkor nyílt lehetőség, amikor egyrészt az építőipari kereslet élénkült a környéken, másrészt egy tranzit foglalkoztatási pályázat segítségével betanított kőműves képzésre nyílt lehetőség. A képzéstől valamint az itt, és a közfoglalkoztatási programokban szerzett gyakorlattól a Szeretetszolgálat munkatársai azt remélik, hogy feláll majd egy 30 fős brigád, amelyik a nyílt munkaerőpiacon is megállja a helyét.

Ahol a Málta által kínált, illetve felkínált foglalkoztatás nem biztosít elegendő jövedelmet, ott az ingázás és a piaci munkáltatás lehet csak megoldás. A romák munkavállalási hajlandóságát vizsgáló esettanulmányok visszatérő megállapítása, hogy jelentős azoknak a száma, akik a munkaerőpiacon reálisan elérhető jövedelemtöbblet elérése érdekében sem ingázni, sem elköltözni nem hajlandók. (G Fekete, 2015)² Az adósságok miatt piaci munkát vállalni kényszerülő roma embernél nagyon komoly támogatással, mentorálással érték el, hogy benn maradjon azon a munkahelyen, ahova ingázni kellett. Látni kell, hogy a nagycsaládos roma embereknél különösen is fontos kérdés a lakóhely és a munkahely távolsága. Amikor gyökeret vert azon a helyen annyi embert vitt magával, ahányan az autóba befértek.

A következő lépés az, hogy sok embernek kell vállalnia munkát a környéken, a nagy multinacionális vállalatnál. Az elhelyezkedést egyrészt könnyíti, hogy a multi színvonalú foglalkoztató, másrészt a munka egyszerű betanított munka. A Gyulaji példa a nehézségekre és a megoldásra is rámutat: a közvetítő cég toborzásai mindaddig sikertelenek voltak, amíg a szociális munkás össze nem kötötte a keresletet a kínálattal. Miután a hirdetésből értesült a munkáról elvitte az embereket tesztet írni. Az első teszten a 8 általánost végzett emberek nem feleltek meg. Megismerve az elvárásokat a szociális munkás legközelebb felkészítette a jelentkezőket, akik ezt követően már sikeresen felvételiztek. „A következő két-három

² G. Fekete Éva: A vidéki munkanélküliség tömegessé válásától az új foglalkoztatási modellekig
Hermann Ottó Intézet, Miskolc, 2015

alkalommal ez olyan sikeres volt, hogy most már 70 ember tud dolgozni, ami azt jelenti, hogy szignifikánsan javult a település munkaerő-piaci helyzete.

A foglalkoztatással kapcsolatos problémákat ugyanakkor a szervezet igyekszik a karitatív, a családok jólétének növelését szem előtt tartó céljainak megfelelően megoldani. " Ezért is merül fel a kérdés, hogy mekkora érték a helyi foglalkoztatás? Azt látjuk, hogy a jelenlegi tendencia az, hogy mindenhol elvárás, hogy a munkavállalók legyenek mobilak. Nekünk ezzel kapcsolatban fenntartásaink vannak. Egyrészt szerintem már többnyire mobilak, viszonyítva a 10 évvel ezelőttihez. Másrészt, azt látjuk, hogy inkább helyi mikroszintű mobilitási szükségletekkel találkozunk."

A mélyszegénységben élők karitatív szervezetek általi foglalkoztatás nagy csapdát rejt, hiszen a szociálisan érzékeny munkáltató hajlamos a szociális nehézségek ismeretében engedni a teljesítménykövetelményekből. A szociális problémákat másképp kell megoldani, különben az átmeneti foglalkoztatás soha nem vezet majd ki a munkaerőpiacra, nem készíti fel a munkavállalót a piaci elvárások teljesítésére.

*

A professzionális segítő és a polgármester egyetértettek abban, hogy az egyéni és közösségi felelősség viselése a munkapiaci helytállás megkerülhetetlen eleme. „ El kell mesélnem ezzel kapcsolatban egy történetet. 15 embert kerestek szociális gondozónak. Egy régióban sok száz embert behívtak és akkor Cserdiből 10-t választottak. Bekerültek 10-en ebbe a munkába, és képzeljék el, azok a fűjölős cigány gyerekeknek, amikor odamentünk a tesztre remegett minden testrészük, minden testnyílásuk összeszűkült, mert féltek. Ez volt az első alkalom az életükben, hogy valaki előtt szerepeltek. Be kellett vállalniuk a bénaságukat, a gyengeségüket, az erősségüket, ugyanazok az emberek 2 napra rá (szociális ápolóként helytállva) életet mentettek majdnem. És ma a 10-ből kilenc nagyon megbecsült, nem cigány, hanem ember képét mutatja a világnak. Normális bérekért, és úgy járnak az utcán, hogy felelősség van bennük." A faluvezető, - elmondása szerint - a faluban élő egyének és a közösség egészének a sokoldalú fejlődését tartja szem előtt, a fejlesztés, vagy inkább nevelés a falu mindennapi életének része. A polgármester szemérvizsgálattal mutat rá a szükségtelen költségekre, az általa helytelennek tartott életmód elemekre. Megkérdezi például, hogy miről volt szó az asztalnál vacsorázás közben és mi van az uzsonnás zacskóban. Az önvizsgálat nagyon fontos egy közösség életében. „Közel négyezer olyan tanulmány készült el 10 év alatt, amiket cserdi lakosok készítettek. ...Megfognak különböző témákat és kielemezik: Milyen volt elmenni a Sparba és milyen volt a dögkúthoz tartozni?" A polgármester szerint a cigányoknak el kell mondani, hogy mi a jó, mert fogékonyak rá. „ A cigányságtól azt várjuk el, hogy keddről szerdára jó legyen, de azt nem mondjuk meg, hogy kihez igazodjon." „Az egyéneket meg kell erősíteni tudatukban, hogy ő is ember. Ha folyton leminősítenek valakit, úgy is fog viselkedni." „ Le kell szoktatni a mélyszegénységben élő embereket arról, hogy felfelé tartott tenyérrel kuncsorogjanak... folytatjuk az adományozást, sőt civileket vontunk be. Pécs város önkormányzatával egy civil szervezettel és egy női jogvédő szervezettel a Cserdi önkormányzat összeáll és ósztól pécsi és Pécs város környékén élő szegény hajléktalanokon akarunk segíteni."

Cserdiben a közfoglalkoztatás a munkahely. A polgármester szerint a szükséges rossz, 1- 1,5 évig jó, de aztán fásulttá válnak az embere, elvesztik az új iránti fogékonyágukat. „bármilyen új terményt behozol, azt

hamar megtanulják, képesek nagyon hamar megtanulni ezek az emberek, képesek önállóan utánanézni, mert valljuk be, minden cigánynak van facebookja, meg okostelefonja.”

A továbblépés lehetőségeit – azon kívül, hogy a falu lakóinak munkapiaci elhelyezkedését segíti – az oktatásban és a kisvállalkozói szféra romákkal kapcsolatos attitűdjének megváltozásában látja. „Az a cél, hogy a kis és közepes vállalkozások vegyék észre, hogy a betanítható munka az könnyen betanítható, a szakmapolitika pedig vegye észre, hogy a szakmunkás képzés az nagyon fontos lenne a cigánytársadalomnak.” A cigánygyerekek képzését az is nehezíti, hogy a szülők támogatására nem számíthatnak.” Az a szülő, akinek az alultáplált iskolai végzettsége a küszöböt veri, az nehezen tud leülni a gyerekével tanulni.” A cigánysággal szembeni előítéletek a polgármester szerint akkor oldódhatnak, ha a cigányok maguk szembenéznek az általuk elkövetett hibákkal, másrészt pedig a társadalomtól és a szakmapolitikáktól lehetőségeket kapnak arra, hogy szakmunkássá válva bizonyíthassanak. Azt kéne elérni, hogy a cigányok „beépülhessenek a társadalom minden szegletébe, és jelen lehessenek a magyar közélet minden szintjén.”

*

A műhelybeszélgetés a közönség soraiból érkező kérdésekkel és észrevételekkel folytatódott. Az első, elméleti-kutatói tisztázó kérdés a roma foglalkoztatás és a mélyszegénységben élőkkel kapcsolatos szakmapolitikák viszonyára vonatkozott. Az idekapcsolódó szakmai konszenzus szerint a Magyarországi mélyszegénység etnicizálódik, és erőteljes a lakóhely szerinti szegregáció, a gettósodás. A szakmapolitikák szempontjából a különböző programok célcsoport, illetve adekvát eszköztára miatt van jelentősége a kérdésnek. A szakirodalom tapasztalatai szerint a hátrányos helyzetűeket megcélzó foglalkoztatás és felzárkóztató programok alacsony hatékonysággal érik el a roma mélyszegénységben élőket (Budapest Intézet, 2013; ÁSZ)³.

Az antropológus által felvázolt, értelmezési keretként, kognitív percepcióként értelmezett „szegénység-kultúra”, vagy inkább a szegények – persze korántsem homogén - attitűdjei („az a sajátos értelmezési mód a szegények között, hogy hogyan működik a világ”) számos, a munkaerő-piaci magatartást is befolyásoló sajátosságot megmagyaráz (pl. a családok erős kötődéseit). A lakóhelyi szegregáció, és a falvak elgettósodása pedig a többségi társadalom mintáinak szerepét csökkenti. Ugyanakkor tapasztalatai szerint a kizárólag romákat célzó programok erőteljesen diszkriminatív környezetben kevésbé sikeresek., „Angliában például a Brexittel a palackból kiszabadított, erőteljesebbé vált diszkrimináció, etnikai megkülönböztetés körülményei között a magyar romák inkább az 'etnikai láthatatlanság' stratégiáját választják, minthogy romaként tekintszen rájuk a környezetük, épen emiatt több közösségük visszautasít minden olyan NGO által kezdeményezett programot, ami romaként kezeli őket.”

³Két aktív munkaerő-piaci program romaintegrációs és foglalkoztatási hatásának értékelése
Budapest Intézet 2013

A magyarországi cigányság helyzetének javítására és felemelkedésére a rendszerváltás óta fordított támogatások mértéke és hatékonysága
Helyzet feltáró, összegző tanulmány
ÁSZ, 2008, Budapest

A Cserdi polgármester megközelítése szerint a felzárkózás csak az identitás felvállalása esetén lehetséges, ebből következően a roma identitás vállalását feltételül szabó, Nő az esély program – ahogy erről szó volt – sikeresen rekrutált Cserdiből.

A foglalkoztatási programokért felelős szakértő szerint a munkáltatók már nem tesznek különbséget a náluk dolgozó roma és nem roma között, az egyének megítélések szempontja a munkamorál és a teljesítmény. Ugyanakkor a belépést a munkaerőpiacra az etnikai diszkrimináción kívül is számos sajátos akadályozottság nehezíti. „Ha meg elmegyek egy településre, ahol a742 emberből 720 roma, akkor persze, hogy azt mondom, hogy van olyan, hogy roma foglalkoztatás, mert van egy csomó ember, aki a közfoglalkoztatásig sem jut el. És akkor azt mondom, hogy velük egyénileg és közösségileg is kell valamit csinálni.”

Egy másik hozzászólásban – a korábbiakban már említett – a kormány által kiemelten kezelt 1.1.2. „Nő az esély” programot a projektvezető mutatta be a műhelybeszélgetés hallgatóságának. A kedvezményezett Szociális és Gyermekjóléti Főigazgatóság Uniós forrásból 400 roma ember foglalkoztatását és képzését vállalta. A projekt újdonsága, hogy a képzési elemet megelőzi a foglalkoztatás, így a képesítés idején már tapasztalatokkal rendelkeznek a munkáról. A 3 éves projektből 15 hónapot tesz ki a képzés. Az átlagosnál hosszabb képzési időt az magyarázza, hogy a tematikában a gondozó-ápoló képezés mellett identitást erősítő beás, illetve lovári nyelvtanulás, és angol és német képzés is szerepel. Ezzel a képesítés a projekt tervezői szerint EU-kompatibilissá válik, s ha a képzést követően a munkavállalók külföldön szeretnének szerencsét próbálni, azt már komoly szakmai háttérrel tehetik meg, nem pedig kiszolgáltatott betanított munkásként, vagy segélyesként.

Az összefoglalót Bodnárné dr. Boda Dorottya, a BTT Közfoglalkoztatási Munkacsoport titkára készítette.

Budapest, 2017. június